

Թիւնը՝ հանգստեան գործով, այն, որ գրական կամ հասարակական գործիչին պէտք է շարշարել կենդանութեան ժամանակ, իսկ երբ մահանայ՝ կսկորդիրոյն արտասուք թափել, տաք-տաք ճառերով նրան երկիրք բարձրացնել:

Այս թէ քննէ և ներկայացնում հայկական դժբաղդ իրականութիւնը:

Եռաշափեր.

ԳՐԻԳՈՐ ԲԱՆԱՍՏԱՆԵԱՆ

Ա Ջ Գ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ԲԱՐՔԵՐ ՈՒ ՓԱՌՔԵՐ

ՁԱՊԻՆ ԳՈՐԸՆԻՍԵՐ ԻՐ ԶՈՅԿԻ ՕՐԵՐՈՒՆ

Տարիներու երկար ընթացքին մէջ, ինչպէս ամէն միշտաբար իր ուրոյն ու սեփական բարքերը, սովորութիւնները, հաւատալիքներն ու նախապաշարութիւններն ունեցած է, Շապին Գարահիսարն ալ իր պատմական տեղերէն մէկը՝ բացառութիւն մը կազմելով չէր կրնար զերծ ըլլալ միշտաբար ընդհանուր յատկանիւններ ամբողջացնող վիճակներէն, դաւանանքներէն ու այն բոլոր ցեղունի ու առտնին ինքնատուութիւններէն, որոնց հազիւ մէկ աննշան հատուածն է զոր պիտի փորձեմ ներկայացնել այժմ առաւել կամ նուազ մանրամասնութեամբ:

Սկսելէ առաջ՝ լուսագոյն կարգադրութիւն մը ըրած ըլլալու կանխակալ գիտաւորութեամբ, անհրաժեշտ կը նկատեմ գործը դասաւորել գլխաւոր եօթը բաժանութիւնով՝ զատկի շարքումն եօթն օրերուն համապատասխան, այնպէս որ հետաքրքիր ընթերցողը գիւրութիւնը պիտի ունենայ, կերպով մը, առանց չիտթութիւններու եւ կնճիռի՝ հետեւելու անսպթաք անոր այլազան փուլերուն ու վերլուծելու պատկերներն ու գրուագները:

* * *

Անագ Երկուշաբթի:

Հնհնուկի օրեր: Առտուն կանուխ մութն ու լուսուն առնը իրար կ'անցնի: Ցաներիկմարդը բաւական քաջքան բաներ ունի կարգադրելիք: Փոքրիկները իրենց արտաքին յարգաբանքի պատրաստութիւններու մտահոգութիւններն ունին հայրիկին ոտքերուն կառչած: Մեծ մայրը աղօնի հոգսերով օրօրուն լուսաճիլ ցորենները կը ծուէ՛լ, Հարաներն ու աղիկներն տաշտերուն գլուխը՝

մինոցուորած, իւրաքանչիւր իր աշխատութիւններով կը զբաղի անձանձիր: Զարացանին բոժոժաւոր գրաստներն ճամբայ պիտի ելլեն քիչ վերջ, լուացուած, դուռած, մարբուած ցորենը աղօրիկ փոխադրելու: Քալան պիտի մեկնի անոնց հետ իրիկուան ալիւրին հետ վերագաւառայու պայմանով, տիրող ընդհանուր ոգեւորութեան մէջ մոռնալու համար պահ մը ամբողջ օրուան մը տաժանքներն ու յոգնութիւններն: Թիթեռներէ թռուկներ շուրջը պիտի բողբոլին օրոնց ամէն մէկուն բան մը պիտի ունենայ ապահովաբար ըսելիք, անոր տաքուկ համբոյր մը, ուրիշի մը կախարդող խոստումներ, երրորդի մը մանկունակ հէքեաթի՝ մը նախաբանը:

Անագ Երեքշաբթի:

Դպրոց չկայ կը պոռան, չկայ կը բացական լինալու թիւն ու լիահագագ վարժատան շարահճի մանչերն աստանդական: Վայ է եկեր այն տուններուն, որոնք արձակուրդի տղաքներ ունին իրենց մօտ: Հոգի մարմին չի մնար խեղճ մայրեցուն քով, որոնք բանեղեն-դատելէն ժամանակ չեն ունենար գլուխին իսկ վեր վերցնելու: Ըմիտտ, խեռ, գլուղտան մէկեր են յաճախ այդ փափկները, որ խօսք մտիկ չեն ընել, «Տօ, ըրածնին «Ը» չեն ընել, ու «կան չե կան» չեն հասկնար երբեք: Կամշոտ առաջարկութիւններով տակն ու վրայ կ'ընեն ամէն կողմ, գող կատուներու պէս անոնք տան «ծակն ու ծուկ»-ը «իլիկն ու դիլիկ»-ը գիտեն:

Դպրոցի սենեակներուն մէջ ժամը գիրք կարդացողներու հատընտիր խմբակ մը կը մնայ միայն պատուելիին քովնոր զատկուան երաժշտութիւններու ու զանազան եղանակներու վարժութիւն ընելու համար առաւելագետ:

Անագ Զորեքշաբթի:

Եփեղ թափել, աւել մաղել, վաթել, լուալ, ու գրեթէ այսօր այս ամէն բաները: Բուխերիկներու կատարներուն վրայ մուխի թանձր ու անթափանձ գուլաներ կը դարձադարձին, կը բարձրանան, կը ծաւալին ու կ'անդայտանան առաւելաւ: Խաչ-երկաթներուն վրայ շարուած պուտուկներուն տակը լայնափոր թոնիրին հրաշէկ բոցերը կը կայծկուտան, կը ճարձատն ու կը հրահրին: «Զրտաք, ը թոնիրին մօտիկ մանաւոր խորութեան մը մէջ կ'եփի, կ'եռայ ու կը շոգիանայ, ուրկէ կասկարմիր թոմպուլիկ հանգրիճուն պծրիկ աղջիկներ երկայն կոթ շերեփներով

Հացի տաշտերուն ջուր կը հայթայթեն: Աշխատութեան մէջ թըծուն, ստաթուած կնոջ բազուկներ ալիւրը կը շարունեն ու ժրաշնե Եփուն գործունեայ հարսներ հնաւորի՜ դաստառակներուն վրայ քացխած խմորը կը գնան: Մամիկը աքաքալով ռախաքան կը կողէ:

Պասմէթի պատրաստութիւնը որ հինէն ի վեր մնացած ու ընդհանրապէս ստուար մեծամասնութեան մը կողմէն որդեգրուած կը տեսնենք, Գարահայտարցիին ամէնէն բարացուցական մէկ մասն է գրեթէ: Պասմէթը կը զանազանուի բոլորովին իր մէկէ աւելի բաղադրութիւններով. — ինչպէս արդար իւր կաթ. հաւկթի գեղորակ հայս եւն. — հացի հասարակ կերպէն: Ենտոյ յաջորդաբար կ'արժէ յիշատակել չոր պաշարները, թոնիրի տկուցները, քուժաները, որոնք վերջապէս տունը հայր-Աբրահամու անվերջ անհատու՜մ բարիքներով ու օրհնէքներով կը լեցնեն, կը լեցնեն ու կ'որոշին:

Այս չէ ապահովաբար ընդամենը: Խնամներու, սրտակից բարեկամներու, հարեւաններու զրկուելիք հացերուն ու պասմէթներուն պղտերն ու զամբիւղները տակաւին պիտի յանձնուին տան մանչուն, որուն գրգռմանը վերադարձին արդէն լեցուն կ'ըլլան շաքարղէններու. եւ չոր մրգեղէններու այլազան տեսակներով: Ամէն կողմ իրարանցում, համերաշխ գործակցութիւն, կեանք շարժում ու ճոռուողուն անձնաւորութիւններու տարուբերող հոսանք մը:

Աւագ հինգշաբթի:

Չան չան քալան
Խնձ գէժ կեցեր
Քեզ գողնալու զոռ կ'անէ,
Հատէ կուտիկ, հատէ օշկի,
Հատէ աղւորս պիտ' քնէ:

Հիմա, իրենք իրենց վրայ երերտացող օրօրօցներու տկուկը մրափող ու տակաւին շատ մատղաշ սողա-մարդ ծծւորներու դատապարտուած դասակարգը միայն կը գտնուի տուններուն անկիւններուն մէջ միամիտակ, որոնց օրէնքն ու պատշաճութիւնը թոյլ չեն տար կ'ըսեն, դեռ երէկի ջահալ հարսները կեարծնուն ետեւէն երթալ, մանաւանդ, եկեղեցիին պէս հասարակութեան ուշագրութիւնը դրաւող այնպիսի վայրերու մէջ, ուր մեղա՜մարդուն անձը օխթը քաղաքը կը բամբասեն:

Աւատական շրջաններէ մնացած ամէն մեծատոհմ ընտանիքներու կողմէ յանձարարելի պատուախնդրութիւն մը, որուն լուրջ հանգա-

մանքները շատ լաւ հասկցած ըլլալու են, կը խորհիմ, գաւառացի հարսները մանաւանդ, որոնք ճակատագրային նուիրագործուած պահանջներու համակերպող ու վարժ, եւ, իրապէս երջանիկ ու գոհունակ, հուսկ իրենց նիրհող սիրտ-հատորներու հասցէին ուղղուած օրօրներու յանկուցիչ զիւ եղանակաւորութեան մէջ՝ մոռնալով պահ մը երեւութական բոլոր գրկանքներու մարմնը հոգիի ինքնամոռաց սաւառնումի մը մէջ զգայացունց կը դաշնակեն մեղմ, գրաւիչ ու փաղքեղական.

Կապուտ պօռնուի
Կապուտ հիւլին
Բարձիդ արկուկը եսթըղմ,
Դուռն պա ընեա դուն աշք գառնեա,
Մինչեւ ժամէն գա տուտուն:

Ու իրաւէն, ժամ ժամատուն ասեղ ձգելիք տեղ չէ մնացեր. հազարներով եկեր են: Կէսօրուան ու իրեկուան ոտընլուայի ժամերգութիւնները շուկացիներն ալ անտարբեր չեն թողուր. որոնք այսօր սովորականէն տարբեր փութկոտութիւնով մը կ'աճապարեն վայրկեան մը առաջ հոգիի այս տայրիքները ըմբռնելու, երբ մանաւանդ որ տարին անգամ մը միայն կուգան այսպիսի պահեր: Բարեպաշտ հասարակութիւնը հաւատքով ու երկիւղածութեամբ ճակատին կը քսէ ժամկոչ աղբօր բաժնած օրհնուած իւղը, այն գաղափարը ունենալով որ, ճիշտ խմման իրիկունը պատուքին լուծմանը ընդհանրապէս խորհրդանշել նկատուող քահանային արտաբերած՝ առեք-կերէք դիւ, ան կանոնաւորապէս քթին կարկառէն քնական ընթացքով մը վար սահելով իրենց ամբողջ եօթը շաբթիներու պահքը պիտի աւեր:

Աւագ հինգշաբթիի եկեղեցական արարողութիւններուն յաջորդական մէկ մասը կազմող Զարչարարների գիշերը, որ խաւարայի գիշեր անունով կը ծանցուի տեղւոյն մէջ, նուազ տպաւորական միտքերով չէ որ կը համակէ քնակչութիւնը: Կիներէն շատեր ի նշան սուգի վրայ-գլուխի ակնյայտնի թափժփածութիւնով մը կը ներկայանան եկեղեցի ու գաւազաններու վրայ կըող ջերմեռանդ ծերունիներ, կարծես մասնաւոր ձգեք մը կ'ընեն զգացուած տխուր արտայայտութիւն մը ցուցնելու համար:

Զմոռնանք յիշատակել նաեւ աւագ հինգշաբթիի առաջին հաւկթախաչի արարողութիւնը: Այդ հաւկթներն կը պահուին մինչեւ խմման իրիկուն, եւ, անձեռնմխելի կը մնան մինչեւ այդ որոշեալ օրը:

Աւագ Ուրբաթ:

Կանուխ, աքաղաղներէն կանուխ, թերեւս քուն իսկ չեն քնացեր, կիսկատար գործերու մոմտութեւ փուշ է եղեր պառկած տեղերնին: Յանտիկիներն իրենցիններով անկողինները թողած ծեփի, կրիի, լուացքի պէս առանին խնդրական գործերն են որ առաջ կը տանին շուտ ընդ փոյթի ու կարի ջանագրութեամբ: Մոխիր ջրով պղնձ ամաններուն փայլը վերգտնելու, ինչպէս շաքաթներով պատերուն, առէքներուն առաստաղներուն, դարակներու վրայ նստած փողին առնելու գողիւրի նախանձանդորութեամբ ոգի ի բռնի կ'աշխատին, կը բանին ու կը դատին լոկի մեղքի: Խթման է վաղը, կը մեղքին կը յանկերգեն, ու աներկբայ մաքուր փաբուկ տուն շահելը ամէն պառաւի չէ տրուեր:

Կան տուներ ալ որ վաղուց Հանգուստիպ աշխատութիւններ իրենց լիութեանը մէջ կ'աշխատած, փոխանակ խթման առտան այստեղեան Համար լուացարանի պատրաստութիւններ կը տեսնեն:

Մթնոլորտը զանգակներու դողդոջ ու մեղամաղձոտ զոզանքներուն տակ կ'արձագանգէ, կը թրթռայ, կը հծծէ: Վերէն վար սեւ պատաններով փաթաթուած տաճար ու խոյսանգուռը Աստուած-Յիսուսի անկենդան մարմինն պարունակ քարէ տապանին նմանողական մէկ տիպը ներկայացնող մեկուսի անփոփոխ սպիտակատեսիլ գերեզմանը, չգիտեմ ինչ սարսուռն թաքուն սքողուած յիշատակներ կը զարթնուն, կը վերարարծեն մարդ էակներու հոգեկան աշխարհներու մէջ, որոնք առեւթերակից որմերուն կրթած ապաշաւողի ու զղջացողի խորունկ ու վրդովիչ գիրքի մը մէջ ներամփոփ կ'անդաճեն ու կը պրկուին:

Եկեղեցիէն վերջ՝ բաղնիքէն շուտ հասնող կիներ ջերմեանդ գերեզման օրհնելու կ'երթան, ծամարիտ հաւատաւորի անկողն ու անապակ զգայութիւններով զեղուն, կամ ծուրաբերաններ տաներեց քահանաներու սքեմներուն ներքեւ թաքեմաբո ու ծնկաչք մէջ քակտոր ծածուկ մեղքերու վրայ կ'անդադարանան ջրաձգ օրէն: Ուրիշներ աւուր պատշաճի աւետարաններ կարդալ կուտան իրենց հիւանդներուն վրայ:

Աւագ Եարաթ:

Բաւական ուշ, ատենն անց է արդէն երբ տեսցինք կ'արթնան: Թող որ այնչափ մարդը

կրակը ձգող անհրաժեշտ բաներ մըն ալ չկան ընելիք: Թոնիրի յարաբերական գործեր այսօր, սովորաբար կէս օրուան կը յետաձգուին: Յղաքներու "ձանը ձուն"ը կտրելու համար կը բաւէ քշուկ մը ձիթապտուղ, կտորիկ մը հաց ու բացառութիւն ըլլալով քանի մը "խողան" հում հաւկիթ բռնկալէն, բան մը որ անոնց համար ամբողջ աշխարհը կ'արժէ ստուգիլ: Այսպէս կամացուկէն մանչերն անգամ մը դուռներէն դուրս ընելէն վերջ՝ մամիկին բոլորովին իրենն ու առարկաները վայրկեան մը կը խաղաղին ու կը հանգարտեն այնպէս որ հետ է ալիւս շուրջինները լսելու հասնելու եւ ըմբռնելու: առանց աղմուկի ու խլացողիչ պոռչտիւքներու ինչպէս ժամանակն է հիմա հապտապ գատկուան հաւկիթներու քանակը ձշգելու, զանոնք սոխի ջուրով խաշելու, եւ զանազան ներկերով գունաւորելու խաթուելու:

Ձաք-զարգարի ալիքի ունեցող ընտանիքներու համար խոշոր ծախսերու դուռ մըն է որ կը բացուի հակիթներու հետ այնքան անմիջական, քանի որ շուրջ աւելի քան հինգ հարկեր հաւկիթներ են որ զանազան զարդանկարներով դրասանգուած փեսուն տունը պիտի զգուրին կենցաղագիտական այլեւայլ փոխադարձ ձեւակերպութիւններու տակ:

Հասնական է նաեւ մանրամասնել իր կարգին՝ խթման իրիկուներու պահէն ելլելու համար յատկապէս պատրաստելի կերակուրներու բազմապիսի տեսակներն, որ նուազ աչքառու ու կարկառուն՝ գաւառացիին առանին սոհմիկ բարեկենցիկն ու դուռագներն հանգես բերելու չէ որ սահմանուած չեն: Այսպէս երբեք մոռցուած պիտի չ'ըլլան բրինձ փիւլաւ, մածուն ջուրը կամ թանը, կըրք հաւկիթհայտ պիշինքը, սպաննախի տապկուցը ու թթու դրուած պահածու բանջարեղէններու զանազան տեսակներն, որոնք անործելի պէսպիսութիւն մը պիտի կիրարկեն ուտելիքի յատկանշական ճիւղ սեղանին վրայ:

Կիրակէ:

Ձատկուան կարմրուկ հաւկիթներու հանգչն գարնանամուտի կարմիր արեւը ծայր կուտայ արեւելքի մանիշակագոյն սարերուն ջից կատարներուն վրայէն: Հաւատաւոր բազմութիւնը կը սկսի քակուիլ եկեղեցիին ծամբանքէն: Մութին ձգած ըլլալու են անոնք տուն տեղ, երկիք երգիւնացք ժամկոչ աղբօր ճո-

